

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ 70 - ԱՄՅԱԿԻՆ ԸՆԴԱՌԱՋ

30-ականներին ՍՍՀՄ ԳԱ գրեթե բոլոր հիմնարկները կենտրոնացված էին Մոսկվայում և Լենինգրադում: 1931 թվականի հոկտեմբերին կազմակերպվեց ՍՍՀՄ ԳԱ բազմաթիվ համաժողով՝ ԳԱ փոխարեզիդենտ Վ. Լ. Կոմարովի գլխավորությամբ, որը տեղական ղեկավար մարմինների աջակցությամբ ակտիվ գործունեություն ծավալեց ազգային շրջաններում ակադեմիական հաստատությունների ծյուղավորված ցանցի ստեղծման ուղղությամբ: Մինչև 1932 թվականի կեսերը հիմնվեցին ՍՍՀՄ ԳԱ հեռավորարևելյան, անդրկովկասյան և

ՀՍՍՀ ժողովրդի փետրվարի 1-ին որոշում ընդունեց ՀՍՍՀ-ում ՍՍՀՄ ԳԱ անդրկովկասյան մասնաճյուղի բաժանմունք հիմնադրելու մասին», որով նախատեսվում էր առաջին հերթին բնական և տեխնիկական գիտությունների զարգացումը: Շուտով 1935 թվականի մայիսի 25-ից մինչև հունիսի 1-ը տեղի ունեցած ՍՍՀՄ ԳԱ ընդհանուր ժողովի նստաշրջանը որոշեց Ձակֆանի հայկական բաժանմունքը վերակազմել ՍՍՀՄ ԳԱ հայկական մասնաճյուղի (Արմֆան): Սկզբնական շրջանում Արմֆանի կազմի մեջ մտան երկրաբանական, կենսաբա-

րաստել գիտական կադրեր և բարձրացնել նրանց որակավորումը, մասնաճյուղի աշխատակիցների բեղմնավոր գիտական գործունեության համար ստեղծել անհրաժեշտ նյութատեխնիկական բազա և այլն:

Որոշք են Արմֆանի հիմնարկներում կատարված գիտահետազոտական աշխատանքների հիմնական ուղղություններն ու արդյունքները:

Երկրաբանության ինստիտուտն զբաղվում էր Հայաստանի երկրաբանական կառուցվածքի ուսումնասիրման, հանրապետության մանրամասն երկրա-

գրքույկներ:

Բուսաբանության ինստիտուտը մեծ աշխատանք կատարեց Հայաստանի բուսական ռեսուրսների ուսումնասիրության և ցուցակագրման ուղղությամբ: Ակադեմիկոս Ն. Ի. Վավիլովի պատկերավոր արտահայտությամբ՝ Հայաստանն իրենից ներկայացնում է բուսական աշխարհի «արարման հնոց»: Բույսերի բազմաթիվ տեսակներ, որոնք այլ վայրերում միատեսակ են, այստեղ ներկայացված են մեկը մյուսին անցնող ձևերի բազմազանությամբ: Ինստիտուտի գիտաշխատողները հայտնաբերե-

ՀԻՄՆԱԴԻՐՄԱՆ ԱԿՈՒՆՔՆԵՐՈՒՄ

Ակադեմիկոս Ֆրանս Լեինսոն-ԼեՍՍԻՆԳ

ուրալյան մասնաճյուղերը, դազախական ու տաջիկական բազաները:

ՍՍՀՄ ԳԱ անդրկովկասյան մասնաճյուղը՝ Ձակֆանը, ստեղծվեց ԱՄՖՍՀ ժողովրդի 1932 թվականի նոյեմբերի 25-ին:

Ձակֆանը մեծ դեր խաղաց Ադրբեջանում, Վրաստանում և Հայաստանում գիտական մտքի կենտրոններ ձևավորելու գործում: 1935 թվականի հուլիսի կեսին Ձակֆանի հիման վրա ստեղծվեցին երեք առանձին ակադեմիական ստորաբաժանումներ՝ ՍՍՀՄ ԳԱ ադրբեջանական, վրացական և հայկական մասնաճյուղերը:

Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի և ՀՍՍՀ ժողովրդի նախաձեռնությամբ, ՍՍՀՄ ԳԱ անմիջական աջակցությամբ 1935 թվականի սկզբին կազմակերպվեց Ձակֆանի հայկական բաժանմունքը.

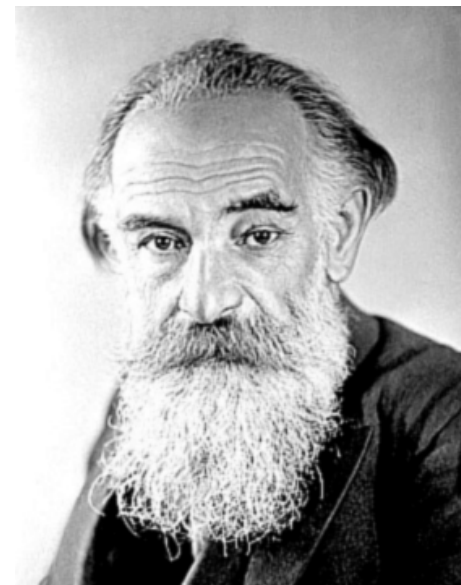
նական, քիմիական ինստիտուտները, հողագիտության և պատմության, հնագիտության ու ազգագրության սեկտորները:

Արմֆանի առաջին նախագահը դարձավ խոշոր երկրաբան, ակադեմիկոս Ֆ. Յու. Լեինսոն-ԼեՍՍԻՆԳ, որին 1938 թվականին փոխարինեց ակադեմիկոս Գրիգոր Օրբելին: Մասնաճյուղի գիտական հիմնարկներում աշխատում էին անվանի գիտնականներ Մ. Խ. Աբեղյանը, Զ. Ա. Աճառյանը, Զ. Զ. Մանանդյանը, Զ. Գ. Գյուլիքեխյանը, Ս. Վ. Տեր-Ավետիսյանը, Զ. Գ. Զոհրաբյանը, Զ. Տ. Կարապետյանը, Ս. Պ. Դամբարյանը, Լ. Ա. Ռոտինյանը, Մ. Գ. Թումանյանը, Պ. Բ. Քալանթարյանը, Ս. Մ. Յուզբաշյանը, Ա. Ի. Ալիխանովը, Ա. Ի. Ալիխանյանը, Բ. Զ. Գալստյանը, Վ. Ի. Իսազուլյանը և ուրիշներ: Արմֆանի գործունեությանը ակտիվորեն աջակցում էին նշանավոր ռուս գիտնականներ Վ. Լ. Կոմարովը, Ն. Դ. Ալիևսկին, Ն. Ի. Վավիլովը, Ն. Ս. Կուռնակովը, Վ. Ժ. Վոլգինը, Կ. Վ. Տրևերը և այլք:

1935 թվականի հուլիսի 14-ին երևանում մշակույթի տանը տեղի ունեցավ հանդիսավոր նիստ, որը նվիրված էր Արմֆանի բացմանն ու Ֆ. Յու. Լեինսոն-ԼեՍՍԻՆԳի մեծարմանը՝ նրա գիտական և հասարակական գործունեության 50-ամյակի առթիվ: Հայաստանի կոմկուսն ու կառավարությունը մասնաճյուղի առջև խնդիր դրեցին հայտնաբերել և ուսումնասիրել Հայկական ՍՍՀ բնական հարստությունները, ամեն կերպ նպաստել հանրապետության արտադրողական ուժերի զարգացմանը, ուսումնասիրել հայ ժողովրդի պատմությունն ու մշակույթը, հրատարակել եղած հարուստ գրական ժառանգությունը, պատ-

բանական քարտեզի կազմման աշխատանքներով, օգտակար հանածոների հանքավայրերի տեղաբաշխման օրինաչափությունների և նոր հանքավայրերի հայտնաբերմամբ ու հետազոտմամբ, ինչպես նաև ջրաերկրաբանության, հանքաբանության, երկրաքիմիայի, բնական շինանյութերի հետախուզման և այլ հարցերով: Բացվեցին մետաղային և ոչ մետաղային օգտակար հանածոների, այդ թվում՝ մոլիբդենի, դոլոմիտի, անդալուզիտի, տորֆի, մարմարի, կրի հանքավայրեր, ուսումնասիրվեցին տասնյակ հանքադեղքներ, որոնց մի մասն օգտագործվեց ջրաբուժական նպատակներով:

Կենսաբանության ինստիտուտը հիմնականում զբաղվում էր ձևագոյացման պրոցեսների, տեսակների ծագման, էվոլյուցիայի և գենետիկայի, Հայաստանի ֆլորայի ու ֆաունայի ուսումնասիրման հարցերով: Ինստիտուտի թեմատիկ պլանը սերտորեն կապված էր հանրապետության գյուղատնտեսական արտադրության խնդիրների հետ: Ստացվեցին և արտադրության մեջ ներդրվեցին հացահատիկի նոր արժեքավոր տեսակներ, բամբակենու և ծխախոտի բերքատվությունը էլ ավելի բարձրացնելու նպատակով առաջարկվեց խորը էտման մեթոդը: Ուսումնասիրվեցին տեղական ագիդոֆիլային մանրէները, որոնք կիրառություն գտան բժշկության մեջ: Հետազոտվեցին պտուղների՝ խնձորի, տանձի, դեղձի, ծիրանի, խաղողի, թզի, նշի՝ անցյալում չնկարագրված բազմաթիվ տեսակներ: Ինստիտուտը հրատարակեց Հայաստանի թռչունների մասին երկհատորանոց կատալոգ, մանրէակենսաբանական և կենդանաբանական ժողովածուներ, մոտ երկու տասնյակ հանրամատչելի

Ակադեմիկոս Գրիգոր ՕՐԲԵԼԻ

ցին վայրի եթերայուղատու բույսերի և դեղաբույսերի նոր արժեքավոր տեսակներ: Մշակվեց խորդենու ագրոտեխնիկայի սխեմ, որը կարևոր նշանակություն ունեցավ օծանելիքի արտադրության համար: Բուսաբանական այգու խնդիրներից էին Հայաստանի չորային շրջանների կանաչապատումը, համանման կլիմայական պայմաններ ունեցող երկրների մի շարք էկզոտիկ բուսատեսակների կլիմայավարժեցումը, բնության մեջ տեսակագոյացման և ձևագոյացման պրոցեսների ուսումնասիրումը: Կառուցվեց ու սարքավորվեց այգուն կից օդերևութաբանական կայանը, որը ձեռնամուխ եղավ մշտական դիտարկումների, ստեղծվեց հարուստ տնկարան, ծաղկանոց և ջերմոց: Այգին մշտական կապերի մեջ էր 34 սովետական և 112 արտասահմանյան բուսաբա-

ՀԻՄՆԱԴՐՄԱՆ ԱԿՈՒՆՔՆԵՐՈՒՄ

Մական այգիների հետ: Բուսաբա-
ճ1 նության ինստիտուտի և այգու
աշխատակիցների միացյալ ուժերով
հրատարակվեցին «Հայկական ՍՍՀ
բուսականությունը», «Երևանի ֆլորան»,
«Հայաստանի բուսաբանաաշխարհագ-
րական ուրվագիծ» մենագրություննե-
րը և այլն:

Քիմիական ինստիտուտում մշակվե-
ցին մի շարք թեմաներ, որոնք ունեին
ինչպես տեսական, այնպես էլ գործնա-

պատմության» առաջին հատորը և
«Հին Հայաստանի կուլտուրան: Պատ-
մական ակնարկներ»-ի երկրորդ և եր-
րորդ հատորները, Հ. Մանանդյանի «Հա-
յաստանի քաղաքները X-XI դարերում»,
«Տիգրան Բ. և Յոթն»», «Մեսրոպ Մաշ-
տոցը և հայ ժողովրդի պայքարը մշա-
կութային ինքնօրինակության համար»,
Ս. Մալխասյանի «Խորենացու առեղծ-
վածի շուրջը», Ա. Շահնազարյանի
«Դվին: Պատմաաշխարհագրական ակ-

կան մշակություն: «Ագետիլենի մե-
տաղաօրգանական միացությունները»
թեմայի փորձարարական արդյունքները
մեծ մշակություն ունեցան Երևանում
սինթետիկ կաուչուկի գործարան կա-
ռուցելու համար: Բացահայտվեց, որ
Երևանի շրջակայքում գտնվող որոշ կա-
վատեսակներ լիովին պիտանի են
կղմինդրասալիկների, կոյուղու խողո-
վակների և դեկորատիվ գեղարվեստա-
կան իրերի պատրաստման համար: Ա-
ռաջարկվեց հանրապետության մագնե-
զիումային հումքի կոմպլեքսային օգ-
տագործման նախնական սխեման, ինչ-
պես նաև մշակվեց նեֆելինային սիե-
նիտների վերամշակման կոմպլեքսային
մեթոդ՝ կավահողի, կալաքարի (ալկալի)
և ցեմենտի ստացման համար:

Հողագիտության սեկտորի հիմնա-
կան խնդիրն էր Հայաստանի հողային
ծածկույթի հետազոտումը՝ գյուղատն-
տեսական արտադրության կարիքների
համար անհրաժեշտ հողային ռեսուրս-
ների առավել ռացիոնալ օգտագործման
նպատակով: Մասնավորապես, սեկտոր-
ը ՀՍՍՀ հողօգտագործման առաջադրան-
քով իրականացրեց Սարուխանի են-
թաշրջանի դաշտավարության հատուկ
ուսումնասիրությունը, որի նպատակն էր
ենթաշրջանի կուլտուրետություններում
բերքատվության արագ և առավելա-
գույն աճն ապահովող ցանքաշրջանա-
ռություններ կազմելը: Մշակվեցին նաև
Արարատյան դաշտավայրի աղուտների
յուրացման և հողի էրոզիայի դեմ պայ-
քարելու ռացիոնալ միջոցառումներ:

Պատմության, հնագիտության և ազ-
գագրության սեկտորը, իսկ այնուհետև
Պատմության և նյութական մշակույթի
ինստիտուտը զբաղվում էին Հայաստա-
նի պատմության և նյութական մշակույ-
թի հուշարձանների (արխիվային նյու-
թեր, հին ձեռագրեր, վիմագրագիտու-
թյուն, ժողովրդական բանահյուսութ-
յուն), սովետահայ պատմագիտության
հարցերի ուսումնասիրությամբ, կազմա-
կերպում էին հնագիտական պեղումներ,
միջնակարգ և բարձրագույն դպրոցնե-
րի համար կազմում էին հայ ժողովրդի
պատմության ձեռնարկներ և այլն:

Հրատարակվեցին մի շարք
սկզբնաղբյուրներ՝ Ձաքարիա Ազուլեցու
«Օրագրությունը», Աբրահամ Երևանց-
ու «Պատմություն պատերազմացն.
1721-1736 թթ.», Սեբեոսի «Պատմութ-
յունը», Մխիթար Գոշի «Դատաստանա-
գիրքը» և այլն, մենագրություններ՝ Խ.
Սամվելյանի «Հին հայ իրավունքի

նարկ», Կ. Ղաֆադարյանի «Ալքիմիան
պատմական Հայաստանում», «Հայկա-
կան գրի սկզբնական տեսակները:
Հնագրական-բանասիրական ուսումնա-
սիրություն» և այլն:

Գրականության և լեզվի ինստիտու-
տը զբաղվում էր հայ գրականության
պատմության հարցերով, գրական հու-
շարձանների ու դասականների երկերի
հրատարակությամբ, ժողովրդական
բանահյուսության և լեզվաբանական ու-
սումնասիրություններով: Ինստիտուտի
հրատարակած աշխատություններից
պետք է նշել Մ. Աբեղյանի, Գ. Աբովի և Ա.
Ղանալանյանի կազմած «Սասունցի Դա-
վիթ: Հայկական ժողովրդական էպոս»-ի
համահավաք բնագիրը՝ Հ. Օրբելու ընդ-
հանուր խմբագրությամբ և առաջաբա-
նով, Միքայել Նալբանդյանի երկերի
լիակատար ժողովածուի 3-րդ հատորը,
«Դիվան Խաչատուր Աբովյանի» առա-
ջին հատորը, «Սասունցի Դավիթ» հո-
բելյանական ժողովածուն՝ նվիրված է-
պոսի 1000-ամյակին, Մ. Աբեղյանի «Գու-
սանական ժողովրդական տաղեր, հայ-
րեններ և անտունիներ», «Վիշապներ»
կոչված կոթողներն իբրև Աստղիկ-Դեր-
կետո դիցուհու արձաններ», Գ. Հովնա-
նի «Մաքսիմ Գորկին և հայկական կուլ-
տուրան» մենագրությունները և այլն:

Հայրենական մեծ պատերազմի տա-
րիներին սովետական ամբողջ ժողովր-
դի հետ միասին Արմֆանի գիտնակա-
ններն իրենց բոլոր ուժերն ու գիտելիք-
ները տրամադրեցին մեր երկրի մարտա-
կան հզորության ամրապնդման, թշնա-
մու շուտափույթ ջախջախման գործին:

Արդեն 1943 թվականի վերջերին
Արմֆանի սիստեմում կային մոտ երկու
տասնյակ գիտահետազոտական հիմ-
նարկներ: Գիտաշխատողների քանակի
մասին պատկերացում են տալիս
հետևյալ թվերը. 1935 թ.-58 հոգի, 1936
թ.-74, 1937 թ.- 55, 1938 թ.-114, 1939 թ.-
156, 1940 թ.-208: Եթե 1935 թ. ասպիրան-
տուրայում սովորում էր 12 հոգի, ապա
1940 թ.՝ 34:

ՍՍՀՄ ԳԱ հայկական մասնաճյուղի
ստեղծումն, անտարակույս, ակնառու ի-
րադարձություն էր հայ ժողովրդի կյան-
քում: Իր գոյության ութ տարիների ըն-
թացքում Արմֆանի գիտական հիմնարկ-
ները զգալի աշխատանք կատարեցին
Հայկական ՍՍՀ բնական հարստությու-
նների և արտադրողական ուժերի, ժո-
ղովրդական տնտեսության զարգաց-
ման հրատապ պրոբլեմների ուսումնա-
սիրության ուղղությամբ: Արմֆանում

մշակվող թեմաների արդիականությու-
նը այն վերածեց մեր հանրապետության
գիտական մտքի իսկական կենտրոնի:

Արմֆանի ձևավորման, մասնաճյուղի
նյութատեխնիկական բազայի ամ-
րապնդման, նրա հիմնարկներն անհրա-
ժեշտ սարքավորումներով և որակյալ
գիտական կադրերով ապահովելու
գործում իսկայական դեր խաղաց ՍՍՀՄ
Գիտությունների ակադեմիան:

1943 թվականի նոյեմբերին Սովետ-
ական Միության կառավարությունը որո-
շում ընդունեց ՍՍՀՄ ԳԱ հայկական մաս-
նաճյուղի հիման վրա Հայկական ՍՍՀ
Գիտությունների ակադեմիա ստեղծե-
լու մասին, որով նոր փուլ սկսվեց հայ
ժողովրդի գիտական և մշակութային
կյանքում:

ՍՍՀՄ Ժողովրդական կոմիսարների խորհուրդ ՈՐՈՇՈՒՄ N 1189

26 հոկտեմբերի 1943 թ. Մոսկվա,
Կրեմլ

Հայկական ՍՍՀ-ում Գիտություն-
ների ակադեմիա կազմակերպելու
մասին

ՍՍՀ Միության ժողովրդական կո-
միսարների խորհուրդը որոշում է.

1. Բավարարել Հայկական ՍՍՀ
ժողովման և Հայաստանի ԿԿ(Բ)
Կենտրոնական կոմիտեի խնդրանքը՝
ՍՍՀՄ Գիտությունների ակադեմիայի
Հայկական մասնաճյուղը ՀՍՍՀ
Գիտությունների ակադեմիա վերա-
կազմավորելու մասին:

2. Հանձնարարել Հայկական ՍՍՀ
ժողովման և ՍՍՀՄ Գիտություն-
ների ակադեմիայի նախագահությա-
նը իրականացնել կազմակերպչական
բոլոր աշխատանքները Հայկական
ՍՍՀ Գիտությունների ակադեմիայի
կազմակերպման համար:

ՍՍՀ Միության ժողովրդական
կոմիսարների խորհրդի
նախագահ՝ Ի. ՍՍԼԻՆ

ՍՍՀ Միության ժողովրդական
կոմիսարների խորհրդի
գործերի կառավարիչ՝
Յա. ՉԱՂԱԵՎ

Հայկական ՍՍՀ ժողովման կողմից

Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների
ակադեմիա կազմակերպելու
մասին

Հաշվի առնելով Հայաստանում տո-
վետական իշխանության տարիներին
գիտահետազոտական հաստատու-
թյունների ցանցի լայն զարգացումը, գի-
տական աշխատողների բարձրորակ
կադրերի աճումը և նրանց արդյունա-
վետ աշխատանքը Հայկական ՍՍՀ Էկո-
նոմիկայի ու կուլտուրայի զարգացման
և երկրի պաշտպանության ամրապնդ-
ման ասպարեզում, Հայկական ՍՍՀ
ժողովրդական կոմիսարների Սովետը
որոշեց.

1. Հանրապետության գիտահետազո-
տական հաստատությունների ղեկավա-
րությունը գիտական միասնական դե-
կավար կենտրոնում համախմբելու
նպատակով և գիտական աշխատանքի
հետագա է՛լ ավելի նպատակասլաց
զարգացման համար, ՍՍՀՄ Գիտություն-
ների Ակադեմիայի Հայկական ֆիլիալի
բազայի վրա Հայաստանի մայրաքաղա-
քում՝ Երևան քաղաքում կազմակերպել
Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների Ակա-
դեմիա:

2. Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների
Ակադեմիայի իսկական անդամների ա-
ռաջին կազմը որոշել 23 մարդ:

3. Սահմանել Հայկական ՍՍՀ
Գիտությունների ակադեմիայի իսկա-
կան անդամների առաջին կազմը նշե-
լու և հաստատելու հետևյալ կարգը.

ա) Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների
Ակադեմիայի իսկական անդամների ա-
ռաջին կազմի թեկնածությունները ա-
ռաջ են քաշվում գիտական հաստա-
տությունների, հասարակական կազմա-
կերպությունների, գիտական առանձին
աշխատողների և նրանց խմբերի կող-
մից, այն գիտնականների թվից, որոնք
Գիտությունը հարստացրել են գիտա-
կան առաջնակարգ նշանակություն ու-
նեցող և ՍՍՀ Միության սոցիալիստա-
կան շինարարությանը և նրա ռազմա-
կան հզորության ամրապնդմանը նպաս-
տող աշխատություններով:

բ) Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների
Ակադեմիայի իսկական անդամների
թեկնածությունների վերաբերյալ նյու-
թերը բնավում են կառավարական հա-
տուկ հանձնաժողովի կողմից, որն իր
առաջարկությունները ներկայացնում է
Հայկական ՍՍՀ ժողովրդական Կոմի-
սարների Սովետի քննարկմանը և հաս-
տատությանը:

4. Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների
Ակադեմիայի իսկական անդամների
թեկնածությունների վերաբերյալ գիտա-
կան հաստատությունների, հասարա-
կական կազմակերպությունների առան-
ձին գիտական աշխատողների և նրանց
խմբերի կողմից ներկայացված նյութե-
րը քննարկելու, ինչպես նաև Հայկական
ՍՍՀ ժողովրդական Կոմիսարների Սո-
վետի քննարկմանը և հաստատությա-
նը ներկայացնելու նպատակով Հայկա-
կան ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի
կառուցվածքի և կանոնադրության նա-
խագիծը մշակելու համար, Հայկական
ՍՍՀ Լուսավորության ժողովրդական
կոմիսար ընկ. Ա. Ա. Խաչիկյանի նախա-

գահությամբ կազմել կառավարական
հանձնաժողով հետևյալ կազմով. ընկ.
Խ. Կ. Կարապետյան, ակադեմիկոս Հ. Ա.
Օրբելի, ակադեմիկոս Հ. Հ. Մանանդյան,
պրոֆեսոր Հ. Խ. Բունիաթյան (Երևանի
Մոլոտովի անվան Պետական Համալ-
սարանի ռեկտոր), Հայկական ՍՍՀ
Գիտությունների վաստակավոր գործիչ
Վ. Օ. Գուլբանյան և գիտության վաս-
տակավոր գործիչ պրոֆեսոր Լ. Ա. Հով-
հաննիսյան:

5. Հանձնարարել կառավարական
հանձնաժողովին, ՍՍՀՄ Գիտություննե-
րի Ակադեմիայի Նախագահության ներ-
կայացուցչի հետ համատեղ Հայկական
ՍՍՀ ժողովրդական Կոմիսարների
Սովետի քննությանը ներկայացնել

ՀԻՄՆԱԴՐՄԱՆ ԱԿՈՒՆՔՆԵՐՈՒՄ

➤2 գիտական հաստատությունները վերակառուցելու և Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների ակադեմիայի ինստիտուտների ու հաստատությունների գիտական նորմալ աշխատանքը ապահովող նյութական տեխնիկական բազա ստեղծելու միջոցառումները:

Հայկական ՍՍՀ ժողովրդականություն

Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների ակադեմիայի իսկական անդամների առաջին կազմի մասին 1943 թվականի նոյեմբերի 25-ին Հայկական ՍՍՀ ժողովրդական Կոմիսարների Սովետը լսեց գիտական հաստատությունների, հասարակական կազմակերպությունների, առանձին գիտական աշխատողների և նրանց խմբերի կողմից ներկայացված Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի իսկական անդամների թեկնածությունների վերաբերյալ նյութերը քննող Կառավարական Հանձնաժողովի զեկուցումը:

Հանձնաժողովը ժողովրդականության զեկուցեց, որ Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի իսկական անդամության թեկնածությունների համար առաջադրված են եղել 44 գիտական աշխատող, որոնցից Հանձնաժողովը արժանի է համարել որպես Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի իսկական անդամներ՝ Հայկական ՍՍՀ ժողովրդականության հաստատմանը ներկայացնել 23 մարդ:

Հայկական ՍՍՀ ժողովրդականության հաստատեց Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի իսկական անդամների հետևյալ կազմը.

1. Աբելյան Մանուկ Խաչատուրի - հասարակական գիտությունների գծով
2. Ալիխանով Աբրահամ Իսահակի - ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի իսկական անդամ, ֆիզիկո-մաթեմատիկական գիտությունների գծով
3. Ալիխանյան Արտեմ Իսահակի - ֆիզիկո-մաթեմատիկական և բնագիտական գիտությունների գծով
4. Աճառյան Հրաչյա Հակոբի - հասարակական գիտությունների գծով
5. Բունիսթյան Հրաչյա Քրիստափորի - բիոլոգիական գիտությունների գծով
6. Գուլբանյան Վարդան Հովհաննեսի - բիոլոգիական գիտությունների գծով
7. Եղիազարով Իվան Վասիլի - ֆիզիկո-մաթեմատիկական և բնագիտական գիտությունների գծով
8. Թամամշև Ալեքսանդր Զաքարի - գյուղատնտեսական գիտությունների գծով
9. Թումանյան Միքայել Գալուստի - գյուղատնտեսական գիտությունների գծով
10. Իսագուլյան Վաչե Իվանի - ֆիզիկո-մաթեմատիկական և բնագիտական գիտությունների գծով
11. Իսահակյան Ավետիք Սահակի - հասարակական գիտությունների գծով
12. Կարապետյան Սահակ Կարապետի - գյուղատնտեսական գիտությունների գծով
13. Կոչտոյանց Խաչատուր Սեդրակի - ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի իսկական անդամ, բիոլոգիական գիտությունների գծով
14. Հակոբյան Ալեքսանդր Արկադիի - ֆիզիկո-մաթեմատիկական և բնագիտական գիտությունների գծով
15. Համբարձումյան Վիկտոր Համազասպի - ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի իսկական անդամ, ֆիզիկո-մաթեմատիկական և բնագիտական գիտությունների գծով
16. Ղափանցյան Գրիգոր Այվազի - հասարակական գիտությունների գծով
17. Մալխասյան Ստեփան Սերգեյի -

հասարակական գիտությունների գծով

18. Մանանդյան Ստեփան Համազասպի - ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի իսկական անդամ, հասարակական գիտությունների գծով

19. Պաֆֆենգուլց Կոնստանտին Նիկոլանիչ - ֆիզիկո-մաթեմատիկական և բնագիտական գիտությունների գծով

20. Տերտերյան Արսեն Հարությունի - հասարակական գիտությունների գծով

21. Օզանեսով Լևոն Աբգարի - բիոլոգիական գիտությունների գծով

22. Օրբելի Հովսեփ Աբգարի - ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի իսկական անդամ, հասարակական գիտությունների գծով

1945 թ. ընթացքում հրավիրվեց ԳԱ ընդհանուր ժողովի երեք նիստ: Հուլիսի 27-ին և օգոստոսի 2-ին տեղի ունեցավ ակադեմիայի ընդհանուր ժողովի գիտական նստաշրջանը: ԳԱ ընդհանուր ժողովն իր օգոստոսի 4-ի նիստում հաստատեց ակադեմիայի թղթակից անդամների հետևյալ կազմը՝ Արմեն Թախտաջյան, Խորեն Երիցյան, Անդրանիկ Հովսեփյան, Ստեփան Ղամբարյան, Հարություն Մաղաթյան, Նիկողայոս Մայսուրյան, Լևոն Մելիքսեթ-բեկ, Արմենակ Նազարով, Արտաշես Շահինյան, Միքայել Չալախյան, Բորիս Պիոտրովսկի, Ալեքսեյ Ջիվելեզյան, Նորայր Սիսակյան, Լևոն Վարդանյան, Բարդուղիմեոս Ֆանարյան: Ընտրվեցին նաև ՀՍՍՀ ԳԱ արտասահմանյան անդամներ՝ սփյուռքահայ նշանավոր գիտնականներ, էլեկտրական մագնիսական դաշտի տեսության ու էլեկտրա-

23. Օրբելի Լևոն Աբգարի - ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի իսկական անդամ, բիոլոգիական գիտությունների գծով:

***

Հայկական ՍՍՀ ժողովրդականության նույն նիստում հաստատեց Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի Կանոնադրությունը և կառուցվածքը:

Ժողովրդականության, քննարկելով Գիտությունների Ակադեմիայի նյութական-տեխնիկական բազայի ստեղծման միջոցառումները, որոշեց Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիային հանձնել ՍՍՀ Միության Գիտությունների Ակադեմիայի Հայկական ֆիլիալի բոլոր հաստատությունները, Հայկական

ՍՍՀ Սննդարդյունաբերության ժողովրդական գինեգործության և խաղողագործության ինստիտուտը, Հայկական ՍՍՀ Հողօգտագործության անասնաբուծության գիտահետազոտական հանրապետական կայանը և դաշտավարական գիտահետազոտական կայանը, Պետական համալսարանից ֆիզիկայի ինստիտուտը և ֆիզիոլոգիայի լաբորատորիան, Հայկական ՍՍՀ ժողովրդական կից արդյունաբերական շինանյութերի գլխավոր վարչության շինանյութերի ինստիտուտը (ԱԻՍՍ), Հայկական ՍՍՀ ժողովրդական կից Արվեստի գործերի վարչության Ռոմանոս Մելիքյանի անվան երաժշտական գիտահետազոտական կաբինետը:

կան մեքենաների տեսության բնագավառների մասնագետ Արամ Բոյաջյանը (ԱՄՆ) և մանրէաբան-համաճարակագետ, Փարիզի Լ. Պաստերի անվան ինստիտուտի ախտաբանական հյուսվածաբանության և մանրէաբանության լաբորատորիայի վարիչ Երվանդ Մանվելյանը (Ֆրանսիա):

Այսպիսով, Հայաստանի ԳԱ գիտակազմակերպական գործունեության մոտ երկու տարվա ընթացքում հիմնականում ձևավորվեցին մեր հանրապետության գիտական մտքի կենտրոնի ստորաբաժանումները, զգալի աշխատանքներ կատարվեցին դրանց նյութատեխնիկական բազան ամրապնդելու, գիտական համապատասխան կադրերով ապահովելու, հրատարակչական գործը ծավալելու, բնակչության շրջանում գիտալուսավորական բնույթի միջոցառումներ կազմակերպելու ուղղությամբ:

ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ԻԻՄՆԱԴՐՄԱՆ ԿԱՆՈՒՆԱՎՈՐ ԺՈՂՈՎԻՆ ԵՐԿՐՈՒՆԵՑԱՎ ՆԱԼ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ԻԻՄՆԱԴՐՈՒՄ ԿԱՆՈՒՆԱՎՈՐ ԿԱԶՄԻՆ

«Հայաստանը 23 տարիների ընթացքում, շնորհիվ սովետական իրավակարգի... մշտական օժանդակության, մոխիրների միջոց բարձրացավ, կառուցեց իր պետականությունը և կազմակերպվեց: Համեմատաբար կարճ ժամկետում կտրեց անցավ զարգացման երկար ուղի: Իր տարեգրքում նշեց հաջադիմության անթիվ և զարմանալի փաստեր կուլտուրական և տնտեսական զանազան մարզերի մեջ: Ունեցավ իր համալսարանը բոլոր ճյուղերով, կոնսերվատորիան, նկարչական դպրոցը, մասնագիտական ինստիտուտներն և տեխնիկումները: Կազմակերպեց թանգարաններ և ճոխ գրադարաններ և այլն, և այլն:

Մայրաքաղաքում երևանում, հավաքվեցին բարձր որակի մտավորականներ, գիտնականներ, արվեստի մարդիկ, և պատրաստվեցին գիտական երիտասարդ կադրեր համալսարանի, ինստիտուտների և Ակադեմիայի Հայկական ֆիլիալի շուրջը: Կատարվեցին տեսական և գործնական նվաճումներ գիտության զանազան բնագավառներում, և ամենը նախապատրաստեցին, հարթեցին ուղին և հասունացրին Ակադեմիայի անհրաժեշտությունը...

Հայաստանի Ակադեմիայի բացումը մի նոր ջախջախիչ հաղթանակ է խավարակուլ հիտլերի դեմ, միաժամանակ սիմվոլիկ և ներշնչող փաստ է մեր ողջ լուսավոր պետականության:

Հայկական կյանքում Ակադեմիայի հիմնադրումը մի հոյակապ սկզբնավորություն է՝ հարուստ հեռանկարներով հղի:

Հայ ժողովուրդը ավելի քան երկիսկարանյա իր գոյության ընթացքում ստեղծել է իր կուլտուրան, որը դարերի անձնագրի քաջությանը պահել, պաշտպանել ու զարգացրել է և հասցրել է մեզ. մենք ստացել ենք մեծ և թանկարժեք ժառանգություններ՝ հին կլասիկ լեզու և նոր աշխարհիկ ճկուն լեզու, հարուստ գրականություն, ճոխ ֆուլկլոր և իմաստուն էպոս, պատկառելի ճարտարապետություն և ժողովրդական սրտագին մեղու:

Մեծ է և բազմակողմանի Ակադեմիայի կատարելիք գործը մեր անցյալի ժառանգության գիտականորեն լուսաբանման, վերագնահատման և արժեքավորման տեսակետից:

Նա պիտի համախմբե հայ միտքը և գլխավորե այն: Արդի

գիտական մեթոդների լուսարձակի տակ նա պիտի հիմնավորի հետազոտությունները և ուսումնասիրությունները: Գիտական անսպառ անալիզի բովոլ պիտի անցկացնե մեր բովանդակ կուլտուրան և կազմե նրա սինթեզը հայտնաբերելով բյուրեղացած, անվիճելի արժեքներ ազգային և համամարդկային իմաստով:

Նա պիտի ճշտե հայ բառերի սեմասիոլոգիան և քերականությունը, Հայաստանի տոպոնոմիկան, պիտի կազմե գիտության բոլոր ճյուղերի ակադեմիկ տերմինոլոգիան:

Նա պիտի լուսաբանե մեր գրականության ղեկավարող գաղափարները և հույզերը, այն՝ ինչ որ դարերի մեջ եղել է մեր հոգեկան ատմութեան: Նա պիտի յուրաքանչյուր գրողի տեղը որոշե մեր գրականության պատմության մեջ:

Նա պիտի որոշե նաև մեր ճարտարապետության ինքնուրույն ոճի տեղը ընդհանուր ճարտարապետական արվեստի մեջ, պիտի ցուցաբերե մեր արվեստի կրած ազդեցությունները և նրա հեռագրու ճառագայթումը ուրիշ ժողովուրդների արվեստի վրա:

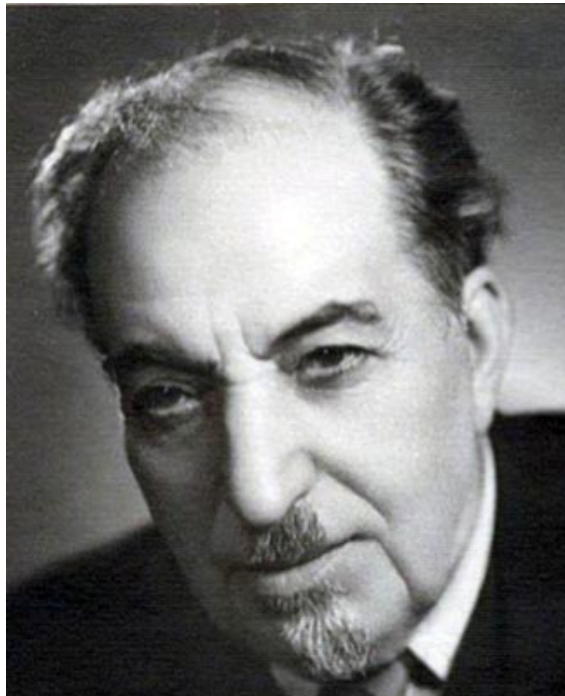
Նա պիտի սպառնչե հետազոտության ենթարկե հայ պատմությունը՝ շարկապված համաշխարհային պատմության հետ: Պիտի լուսաբանե մեր պատմության մղիչ ուժերը, նրա պաֆոսը: Պիտի արտացոլե հայ ժողովրդի ձգտումների իմաստը և նպատակը, որոնք կազմում են ժողովրդի պատմական ճակատագիրը:

Նա պիտի մեծ ջանք թափի մաթեմատիկայի, բնական գիտությունների՝ ֆի-

զիկայի, քիմիայի զարգացման համար Հայաստանում և նրանց գործնական կիրառության, նույնչափ բժշկության, գյուղատնտեսության համար:

Աճեցնելով նոր երիտասարդ աշխատունակ կադրեր, ընդլայնելով իմացության սահմանները՝ նա պիտի համընթաց քայլե Գիտությունների Համամիութենական ակադեմիայի հետ:

Եվ վերջապես, Հայկական Ակադեմիայի կուլտուրա-պատմական մեծ գործերից առաջնակարգն է բարձրացնել հայ ժողովրդի ինքնաճանաչողությունը, խորացնել հայրենասիրությունը, գիտակցական սեր զարգացնել նրա մեջ դեպի իր հայրենիքը, լեզուն, կուլտուրան և հավան դեպի իր պայծառ ապագան: Ակադեմիան պիտի հանդիսանա մեր ժողովրդի պարծանքն ու հպարտությունը: Նա պիտի լինի մեր կուլտուրայի գագաթը»:

Վ. Համբարձումյանը և Դ. Օրբելին, 1947 թ.:

բողջ հույսը երիտասարդության վրա դնելն էր: Այս բոլորը հաջողվեց հանձարեղ Վիկտոր Համբարձումյանին երկար ու ձիգ տարիների ընթացքում, հաջողվեց, այո, ոչ միանգամից ու ոչ հեշտությամբ: Դրա վրա հարկ եղավ, որ նա դնի իր ողջ էությունը, ավյուրը, ի վերջո, իր կյանքը, որը իրեն չեղավ սակայն:

Մեծ, շատ մեծ է ու բազմակողմանի Վիկտոր Համբարձումյանի գիտական վաստակը, այստեղ թվարկել այն ամենը, ինչ նա արել է, պարզապես հնարավոր չէ: Համբարձումյանը ամենից առաջ նոր մտածողություն է աստղաֆիզիկայում, նոր ու անակնկալ

Վ. Համբարձումյանը և Դ. Բաղդամյանը:

ԱՇԱԹԵ ԻՆՉՊԵՍ Է ՍՏԵՂԾՎՈՒՄ ՓԱՌՔԸ ԺՈՂՈՎՐԴԻ

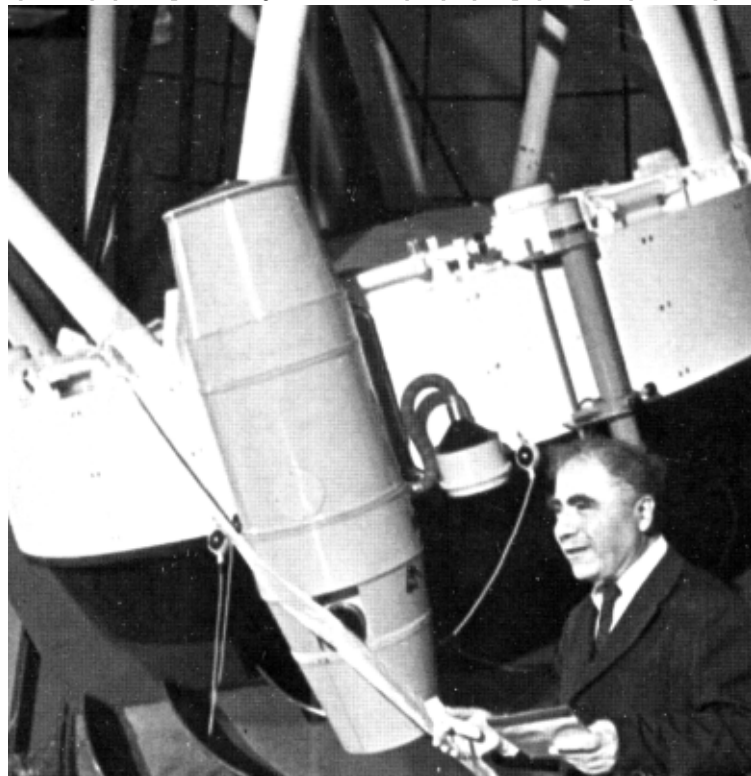
Շատ երեւոյթներ հաճախ չեն հասնում ժամանակակիցների գիտակցությանը իրենց խորությամբ, պատմական կրկնելիությամբ, առավել ևս բախտորոշ հետևանքներով: Մեր գիտության և մեր ժողովրդի կյանքում ահա այդպիսի երևույթ եղավ Վիկտոր Համբարձումյանը և հատկապես նրա Հայաստան տեղափոխվելու հանգամանքը: Նա եկավ, արդեն ունենալով աշխարհով մեկ ճանաչված աստղաֆիզիկոսի համբավ, հիմնադիրը մեր երկրում գիտության նոր բնագավառի՝ տեսական աստղաֆիզիկայի:

Եկավ և շուտով դարձավ պրեզիդենտը նորաստեղծ հայկական ակադեմիայի:

Հայաստանի գիտությունների ակադեմիան ստեղծվեց առաջին հերթին հասարակական գիտությունների՝ պատմության, լեզվաբանության, գրականության հզոր հիմքի վրա, մի ասպարեզ, որում մեր ժողովուրդը վաղուց էր հասել ակնառու հաջողության և համաշխարհային

ճանաչման իր անվիճելի ձեռքբերումներով: Մեր օրերի երիտասարդին դժվար է պատկերացնել, որ ճշգրիտ գիտություններ, ըստ էության, մենք այն ժամանակ չենք ունեցել, և որ համընդհանուր ճանաչման արժանացած մեր այսօրվա մաթեմատիկական, աստղաֆիզիկական, մեխանիկական, ֆիզիկական իր բազմաթիվ բնագավառներով ստեղծվեցին փաստորեն դատարկ տեղում: Հայաստա-

հարցամիտումներ, համարձակ, գլխապտույտ գաղափարներ, հինը, արդեն կարծրացած ու իրենց ապրածը հիմնովին վերանայելու հանդուգն փորձեր: Ահա այս տեսակետից առանձնահատուկ տեղ է գրավում աստղասփյուռների հայտնագործումը, որին նա հասավ քառասնական թվականների վերջին: Նա ցույց տվեց, որ աստղերը ծնվում, կազմավորվում են խմբերով, բազմաքանակ, և

Վ. Համբարձումյանը 2.6 մ դիտակի մոտ:

նը դարձավ ճշգրիտ ու հիմնարար գիտությունների երկիր, ու թեպետ դա ամենից առաջ դարի պահանջն էր, բայց և այնպես դրան հասնելու համար հարկ էր, որ մենք ունենայինք Վիկտոր Համբարձումյան: Առավել դժվարը այս դեպքում հավատ, համոզմունք ստեղծելն էր, դժվարությունների առաջ տեղի չտալն էր, մեծ խնդիրներ դնելու, դրանց լուծման ճանապարհին համառություն և կամք պատվաստելը, գիտությանը անմնացորդ տրվելը: Եվ, վերջապես, ամ-

որ աստղերի առաջացման գործընթացը ընթանում է նաև գալակտիկայի զարգացման ներկա շրջանում, նրա առաջացումից միլիարդավոր տարիներ հետո նույնիսկ: Եվ ահա, այսքան պարզ ու հասկանալի գաղափարը, հիմա արդեն հաստատված ու համընդհանուր ընդունելության արժանացած, իր անակնկալությամբ հանդերձ դարձավ միաժամանակ կատարյալ հեղաշրջում աստղերի առաջացման ու զարգացման հիմնավոր պրոբլեմում:

Աստղասփյուռները նրա

Վ. Համբարձումյանը և Ա. Խաչատրյանը:

հայտնագործողի գիտական սխրանքն ու պսակը դառնալու հետ մեկտեղ բերեց նաև համբավը Բյուրականի ու փառքը մեր ժողովրդի: Իր անցյալի հույակապ մշակույթով, համամարդկային արժեքներ ներկայացնող ինքնուրույն ձեռքբերումներով աշխարհին արդեն հայտնի ժողովուրդը ճանաչվեց ահա այդ չափանիշով նաև՝ քսաներորդ դարին բնորոշ գիտական համարձակ մտածողությամբ, դարագլուխ սկսող հայտնագործություններ անելու անվիճելի կարողությամբ: Անգլիան մինչև հիմա էլ ըմբռնվում է այն փառքը, որ բերեց իրեն Ուրան մոլորակի հայտնագործումը Հերշելի կողմից երկու հարյուր տարի առաջ: Կարող ենք մենք հիմա Վիկտոր Համբարձումյանի ժամանակակիցներս ու աշակերտներս տեղավորել մեր պատկերացման մեջ ահա այդ բացառիկ իրողությունը, աստղասփյուռները ճանաչվեցին որպես 20-րդ դարի աստղագիտական վեց-յոթ խոշորագույն հայտնագործություններից մեկը: Իր ներքին տարողությամբ աստղասփյուռների հայտնագործումը նույն կարգի ի-

րադարձություն է աստղային աշխարհի համար, ինչ եղավ Կոպերնիկոսի հայտնագործությունը մոլորակային աշխարհի համար:

...Ութ հարյուր տարի առաջ մարդաշատ վայրերից հեռու, լերկ սարալանջին ստեղծվեց ու գործեց մեր պատմության միջնադարի լուսավորության օջախը՝ Գլաձորի համալսարանը: Հիմա ասֆալտապատ ճանապարհը, սլաքներով նշված, տանում է դեպի նրա ավերակները, և մարդիկ լուռ, գլխահակ փորձում են հասկանալ խորհուրդը դարերի խորքից եկող այդ սխրանքի ու կերպարի վսեմագույն՝ այդ ամենը ստեղծողի:

Հազար տարի հետո մարդիկ ասֆալտապատ ճանապարհով՝ սլաքներով նշահարված՝ կհասնեն պատմական Արագածի լանջին սփռված Բյուրականի աստղադիտարանին, ու լուռ, գլխահակ կփորձեն վերապրել այդ բախտավորությունը, որ վիճակված է եղել այն ստեղծողի՝ մեծն Համբարձումյանի ժամանակակիցներին:

Գրիգոր ԳՈՒՐԶԱՆՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս

Վ. Համբարձումյանը և Ավ. Խաչատրյանը:

ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱՆ 70 ՏԱՐԵՎԱՆ Է

Յրաչյա ԲՈՒՆԻԱԹՅԱՆ. 33 ԳԱԱ հիմնադիր անդամ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԿԵՆՍԱՔԻՄԻԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԻ ՀԻՄՆԱԴԻՐԸ

Այս տարի նշվում է Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի հիմնադրման 70-ամյակը, և մենք խորին հարգանքով ու երախտագիտությամբ ենք հիշում մեր ուսուցչի, ակադեմիկոսի, ակադեմիկոսի և մանկավարժի, ակադեմիկոսի հիմնադիր անդամ Յրաչյա Խաչատուրի Բունիաթյանի անունը, նրա հսկայական ներդրումը մեր Հանրապետությունում կենսաբանական քիմիայի զարգացման և կենսաքիմիական դպրոցի ստեղծման մեջ:

3. Բունիաթյանը ծնվել է 1907 թ. մայիսի 1-ին Նոր Բայազետում (այժմ՝ ք. Գավառ): Սկզբնական կրթությունը ստացել է հայրենի քաղաքում: Այնուհետև տեղափոխվել է Երևան, ավարտել է Խ. Աբովյանի անվան միջնակարգ դպրոցը, Երևանի պետական համալսարանի բժշկական ֆակուլտետը և սկսել է աշխատել որպես կենսաքիմիայի ամբիոնի ասիստենտ: Այնուհետև ղեկավարել է Երևանի Անասյան բուժական-անասնաբուժական և ավելի քան երկու տասնամյակ՝ բժշկական ինստիտուտի կենսաքիմիայի ամբիոնը: 1939-ից մինչև 1941 թ. 3. Բունիաթյանը Երևանի բժշկական ինստիտուտի տնօրենի գիտության գծով տեղակալն էր: 1942-46-ին աշխատել է որպես Երևանի պետական համալսարանի ռեկտոր, օգ-

տագործելով իր ողջ ունակությունները, գիտնականի ու մանկավարժի կազմակերպական տաղանդը այդ ուսումնական հաստատության ամրապնդման և հետագա զարգացման համար: Հայաստանի Գիտությունների ակադեմիայի կազմավորման հենց սկզբից նա ընտրվում է ակադեմիայի իսկական անդամ և կենսաբանական գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար: Այնուհետև ընտրվում է ակադեմիայի ակադեմիկոս-քարտուղարի և ապա փոխպրեզիդենտի պաշտոններում: 1943 թվականից ակադեմիկոս 3. Բունիաթյանը միաժամանակ ղեկավարում էր 33 ԳԱԱ Լ. Օրբելու անվան ֆիզիոլոգիայի ինստիտուտի կենսաքիմիայի սեկտորը, իսկ 1961-ից մինչև իր կյանքի վերջը նա իր կողմից հիմնադրված 33 ԳԱԱ կենսաքիմիայի ինս-

կատարել է ներգետնի և ազոտային փոխանակության կարևորագույն ռեակցիաներում գլխուղեղի ֆիզիոլոգիայի և սկզբում միացություններից մեկի՝ գամմա-ամինոկարապաթվի և դրա ածանցյալների կենսաքիմիական դերի, ինչպես նաև նյութերի փոխանակության նյարդա-հումորալ կարգավորման պարզաբանման ուղղությամբ: Առաջին անգամ ցույց տրվեց, որ այդ միացության ազդեցությամբ բարձրանում է բջջային թաղանթների թափանցելիությունը ոչ միայն առանձին իոնների, այլև գլյուկոզայի, ամինաթթուների և մի շարք այլ նյութերի նկատմամբ: Ապացուցվեց, որ այդ միացությունը գլխուղեղից բացի գոյանում է նաև այլ օրգաններում, որը հետագայում իր հաստատուն ստացավ արտասահմանյան հեղինակների աշխատանքներում: Կատարված հետազոտությունների հիման վրա 3. Բունիաթյանը եկավ այն եզրակացության, որ գամմա-ամինոկարապաթին լինելով թաղանթային ակտիվ միացություն, կարևոր ֆունկցիա է կատարում գլխուղեղի, ինչպես նաև ամբողջ օրգանիզմի հոմեոստազում:

Ակադեմիկոս 3. Բունիաթյանի անմիջական մասնակցությամբ ու ղեկավարությամբ ԳԱԱ կենսաքիմիայի ինստիտուտում ժամանակակից բարձր մակարդակով կատարված աշխատանքները լայն ճանաչում են գտել ինչպես մեր երկրում, այնպես էլ արտասահմանում: Ձգալի հաջողություններ են ձեռք բերվել ուղեղի հյուսվածքի կենսաքիմիական մի շարք նուրբ մեխանիզմների բացահայտման և ստացված արդյունքները բժշկության մեջ ներդնելու ուղղությամբ:

Ակադեմիկոս 3. Բունիաթյանը կարևոր ներդրում ունի մեր հանրապետությունում երիտասարդ գիտական կարգերի պատրաստման գործում և հիրավի Հայկական կենսաքիմիական դպրոցի հիմնադիրն ու ղեկավարն է: Նրա ղեկավարությամբ ավելի քան 60 գիտական աշխատողներ պաշտպանել են թեկնածուական ու դոկտորական թեզեր: Նրա գրչին է պատկանում ավելի քան 250 գիտական աշխատանք ու մենագրություն: Նա կենսաքիմիայի ինստիտուտի կողմից լույս ընծայվող «Ուղեղի կենսաքիմիայի հարցեր» գիտական ժողովածուների խմբագիրն էր: Ռուսաստանի Դաշնության Գիտությունների ակադեմիայի և 33 ԳԱԱ «Ներքինի» հանդեսի ստեղծումը ակադեմիկոս 3. Բունիաթյանի և նրա կողմից ղեկավարված կենսաքիմիկոսների ծառայության ակնհայտ զմայախումբն էր, որոնք նշանակալի ներդրում ունեն նյարդաքիմիայի մի շարք կարևոր ուղղությունների զարգացման ասպարեզում:

Բեղմնավոր էր նաև ակադեմիկոս 3. Բունիաթյանի հասարակական գործունեությունը: Երկար տարիներ նա ղեկավարել է հանրապետության ֆիզիոլոգների, կենսաքիմիկոսների և դեղաբանների, այնուհետև կենսաքիմիկոսների ընկերությունները: Նա ակտիվորեն մասնակցել է միջազգային կենսաքիմիական մի շարք կոնգրեսների ու գիտաժողովների աշխատանքներին: Ակադեմիկոս 3. Բունիաթյանը գիտության նշանավոր կազմակերպիչ էր: Նա աչքի էր ընկնում գիտության տարբեր բնագավառներին և մշակութային վերաբերող հանրագիտարանային գիտելիքներով, հսկայական աշխատասիրությամբ, որոնք ներդաշնակորեն զուգակցվում էին սկզբունքայնությամբ և պահանջկոտությամբ և իր աշակերտների նկատմամբ, զգայուն ու հոգատար վերաբերմունքով դեպի գիտական աշխատողները և, հատկապես, երիտասարդները:

3. Բունիաթյանը ոչ միայն խոշոր գիտնական էր, այլև հիմնալի մանկավարժ: Կենսաքիմիայի վերաբերյալ նրա դասախոսությունները Երևանի պետական համալսարանի, Բժշկական և Անասյան բուժական-անասնաբուժական ինստիտուտների ուսանողների համար միշտ աչքի էին ընկնում իրենց կուռ շարադրանքով, գիտական տրամաբանությամբ, հետաքրքրությամբ և խորությամբ: Մեր հանրապետությունում աշխատող շատ պրոֆեսորներ, գիտության դոկտորներ ու թեկնածուներ, տարբեր լաբորատորիաների և գիտական հիմնարկությունների ղեկավարներ 3. Բունիաթյանի աշակերտներն են: Այդ կարևոր հանգամանքը նրան բնութագրում է որպես բազմահմուտ մանկավարժի և գիտնականի: Օժտված լինելով մեծ խորագիտությամբ ու ներքին կուլտուրայով, զուգակցված բացառիկ համեստությամբ, 3. Բունիաթյանը հիմնադրվել էր իր աշակերտների ու բարեկամների խոր հարգանքն ու սերը:

Ակադեմիկոս 3. Բունիաթյանի ու մանկավարժի, մարդու և քաղաքացու՝ ակադեմիկոս Յրաչյա Խաչատուրի Բունիաթյանի կերպարը վառ օրինակ կարող է ծառայել գիտնականների երիտասարդ սերնդի համար:

Վիլեն ՀԱԿՈԲՅԱՆ
33 ԳԱԱ Բնական գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար,
33 ԳԱԱ ակադեմիկոս Արմեն ՄԻՍՈՆՅԱՆ
33 ԳԱԱ 3. Բունիաթյանի անվան կենսաքիմիայի ինստիտուտի լաբորատորիայի վարիչ, պրոֆեսոր

ՄԱՆՈՒԿ ԱՐԵՂՅԱՆԸ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԱՆԴԱՄ

Վաստակաշատ մանկավարժ, կարկառուն հայագետ, գրական-ազգային-հասարակական հայտնի գործիչ Մանուկ Արեղյանն այն 23 անձանցից մեկն էր, ովքեր դարձան Հայաստանի Գիտությունների ակադեմիայի (Մ.Արեղյանի իմաստակից հապավմամբ՝ ՀԱՅԳԻՏԱԿ-ի) հիմնադիր անդամները:

Ստորև հակիրճ ներկայացնենք ակադեմիկոս Մ.Արեղյանի՝ գիտական հանրությանը լայնորեն հայտնի տիտանական կերպարն իր ապրած տարիներով ու վաստակով:

Մանուկ Խաչատուրի Արեղյանը ծնվել է 1865 թ. մարտի 17-ին Հին Նախիջևանի Աստապատ գյուղում (պատմական այս

գյուղը 1960-ական թվականների երկրորդ կեսին Արաքսի ջրամբարը կառուցելիս անցել է ջրի տակ): Սկզբնական ու միջնակարգ կրթությունը ստացել է Էջմիածնի Գևորգյան ճեմարանում: 1885 թ. առաջնակարգ մրցամաքով (դիպլոմով) ավարտելով ճեմարանը՝ մի քանի տարի էջմիածնում, Շուշիում, Թիֆլիսում զբաղվել է մանկավարժական, գիտական և լրագրողական աշխատանքով: 1893 թ. հայ բարերար Ալեքսանդր Մանթաշյանի նյութական օժանդակությամբ մեկնում է Գերմանիա՝ ուսանելու: Ենայի, ապա Լայպցիգի, հետո Բեռլինի համալսարաններում խորամուխ է լինում բանասիրության և փիլիսոփայության մեջ: 1895 թ.

գնում է Փարիզ և որպես բանասիրության ազատ ունկնդիր մեկ տարի ուսանում Սորբոնի համալսարանում: Այստեղ Արեղյանը հիմնավորապես տիրապետում

է գերմաներեն ու ֆրանսերեն լեզուներին, խորանում գերման-ֆրանս դասական բանասիրության գլխավոր առարկաների մեջ (լեզու, պատմություն, գրականություն, գրականության տեսություն, փիլիսոփայություն), չփակում ժամանակի մի շարք նշանավոր պրոֆեսորների, այդ թվում՝ անվանի հայագետներ Մ. Փեյցերի և Ա. Մեյերի հետ: 1898 թ. Արեղյանն ավարտական քննություններ է հանձնում Ենայի համալսարանում, գերմաներենով որպես ավարտական դիսերտացիա ներկայացնում «Հայ ժողովրդական հավատալիքը» աշխատությունը (իրատարակվում է Լայպցիգում՝ 1899 թ.) և ստանում փիլիսոփայության դոկտորի աստիճան ու դիպլոմ:

1898 թ. Գերմանիայից վերադառնալով հայրենիք՝ Արեղյանը զբաղվում է մանկավարժական, գրական-հասարակական և գիտահետազոտական բոլոր ու արդյունավետ գործունեությամբ: Շուրջ 40 տարի պաշտոնավարել է ուսումնական հաստատություններում, որից 10 տարի՝ Թիֆլիսի Ներսիսյան, Հովնաթյան և Շու-

Լրացավ հայ նշանավոր մտավորականներից մեկի՝ Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի հայագիտության և հասարակական գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար Յուրի Սուվարյանի 70 տարին:

Յուրի Սուվարյանը քաջածանոթ անուն է Հայաստանի գիտական հասարակայնությանը, հատկապես բուհական մտավորականությանը, ինչպես և ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի շրջանակներին:

Հիրավի, զարմանալի, բովանդակալից և արգասաբեր կյանքով է ապրում ակադեմիկոս Յուրի Սուվարյանը, կարողանում համատեղել գիտական և մանկավարժական լարված աշխատանքը վարչականի հետ, բեղուն գրչով կյանքի կոչում մեկը մյուսից խոր և արժեքավոր հետազոտություններ, նպաստում բազմաթիվ ասպիրանտների ու հայցորդների գիտական կայացմանը, խորհրդատվություն իրականացնում ինչպես ՀՀ

յազգիտության և հասարակական գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս քարտուղար:

Բարեխղճորեն կատարելով իր պարտականություններն այդ պաշտոնում, նա որոշակի ավանդ է ներդրել «Հայագիտության զարգացման հայեցակարգի» և «2012-2025 թթ. հայագիտության զարգացման ռազմավարության» մշակման, Հայագիտական ուսումնասիրությունները ֆինանսավորող հիմնադրամի ստեղծման գործում:

Յուրի Սուվարյան քաղաքացու կերպարը հասկանալու համար կարևոր է նշել նաև 1991-1992 թթ. նրա աշխատանքը որպես ՀՀ վարչապետի խորհրդական (համատեղության կարգով): Երկրի տնտեսության համար օրհասական այդ պայմաններում աշխատելու գույնս պիտանի եղան Յու. Սուվարյանի համակարգային մտածելակերպը, արագ կողմնորոշվելու և վճռելու փորձը, տնտեսական և սո-

շին դասագիրքը (1999, 2002, 2009), որը եղավ վերջին շրջանի հայ տեսական-մանկավարժական մտքի նվաճումներից մեկը:

Բուհական ուսուցման համակարգի արդիականացման մեջ պրոֆեսոր Յու. Սուվարյանի և նրա համախոհների ծանրակշիռ ավանդը եղան «Ձեռնարկության արդյունավետ կառավարում» և «Ծառայությունների ու լորտի արդյունավետ կառավարում» էլեկտրոնային համակարգային գործարար խաղերի մշակումն ու ներդրումը: Ակադեմիկոս Յու. Ս. Սուվարյանի գիտական ղեկավարությամբ մշակվել են մի շարք գործնական ուղղվածության ծրագրեր, մասնավորապես՝ ԼՂՀ սոցիալ-տնտեսական զարգացման ծրագիրը (1994 թ.), ՀՀ երկաթուղային տրանսպորտի բարեփոխումների ծրագիրը (1998 թ.), որոնք ընդունվել են հանրապետության գործադիր իշխանությունների կողմից և իրագործվել:

Դժվար է գերազանահատել Յու. Սուվարյանի դերը տնտեսագիտական բարձրորակ կադրերի, գիտական հերթափոխի պատրաստման ասպարեզում: Անցած տարիներին նրա ղեկավարությամբ տնտեսագիտության թեկնածուի և դոկտորի աստիճան են ստացել բազմաթիվ ասպիրանտներ ու հայցորդներ:

Ակադեմիկոս Յու. Սուվարյանի մասնագիտական բարձր կարողությունները, գիտամեկավարական վաստակը գնահատված են «Անանիա Շիրակացի» (2000 թ.) և «Հայրենիքին մատուցած ծառայությունների համար» առաջին աստիճանի (2011 թ.), ԼՂՀ «Վաչագան Բարեպաշտ» (2013 թ.) մեդալներով: Իսկ Հայաստանում գործող միջազգային կազմակերպությունները նրան ընդգրկել են ամենահարատապ ծրագրերի մշակման մեջ: Նա մի շարք գիտական խորհուրդների ու ընկերությունների անդամ է, ՀՊՏՀ գիտական աստիճաններ շնորհող մասնագիտական խորհրդի նախագահը: Նա «Հանրային կառավարում», «Հայաստան. ֆինանսներ և էկոնոմիկա», «Բանբեր հայագիտության» և այլ հայրենական ու միջազգային գիտական հանդեսների խմբագրական խորհուրդների անդամ է, Դոնի Ռոստովի պետական տնտեսագիտական, Արցախի պետական և այլ համալսարանների պատվավոր պրոֆեսոր: Իր հարուստ փորձը Յուրի Սուվարյանը նպաստել է նաև Ռուս-հայկական (սլավոնական) համալսարանի և ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի կառավարման ամբիոնների կայացմանը:

Այժմ 70-ամյա մեր գործընկերը լի է եռանդով, նոր գաղափարներով ու ծրագրերով: Մաղթում ենք քաջառողջություն և ստեղծագործական նորանոր հաջողություններ:

Ռադիկ ՍԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ
Հայաստանի Հանրապետության
գիտությունների ազգային ակադեմիայի
նախագահ
Վլադիմիր ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ տնտեսագիտության ինստիտուտի
տնօրեն, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ

ԳԻՏՆԱԿԱՆԻ ԵՎ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԻ ԲԵՂՄՆԱՎՈՐ ՈՒՂԻՆ

պետական զանազան մարմինների, այնպես էլ Հայաստանում գործող միջազգային կազմակերպությունների համար:

Յու. Ս. Սուվարյանը ծնվել է 1943 թ. Լեռնային Ղարաբաղում, 1965 թ. ավարտել է Երևանի պետական համալսարանի տնտեսագիտության ֆակուլտետը, ապա՝ ասպիրանտուրան: 1970-ին պաշտպանել է թեկնածուական, իսկ 1983-ին՝ դոկտորական ատենախոսություն:

1987-1994 թվականներին պրոֆեսոր Սուվարյանը, որպես Երևանի ժողովրդական տնտեսության ինստիտուտի գիտական աշխատանքների գծով պրոֆեսոր, ինչպես նաև տնտեսագիտական աստիճաններ շնորհող խորհրդի նախագահի տեղակալ, ապա նաև՝ նախագահ, մեծապես նպաստել է բուհում գիտահետազոտական աշխատանքների արդյունավետ կազմակերպմանը: 2006 թ. դառնալով հարազատ բուհի ռեկտոր՝ Յուրի Սուվարյանը մեծ եռանդով ձեռնամուխ եղավ կրթահամակարգի բովանդակային և կառուցվածքային արմատական վերափոխումների՝ համահունչ միջազգային պահանջներին:

Նրա ղեկավարության շրջանում տնտեսագիտական համալսարանը անցավ հանրապետության օրինակելի բուհերի առաջին շարքը:

2006 թ. Յուրի Սուվարյանը ընտրվել է Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի թղթակից անդամ, 2010-ին՝ իսկական անդամ, 2011-ին՝ ՀՀ ԳԱԱ հա-

ցիալական հիմնախնդիրների ներքին կապն զգալու ու դրանք համադրված լուծելու կարողությունը:

1994 թվականից Յուրի Սուվարյանը ՀՊՏՀ կառավարման ամբիոնի վարիչն է: Նրա ջանքերով ամբիոնը վերածվել է գիտամեկավարական հզոր կենտրոնի: Պատկառելի է հենց իր՝ ակադեմիկոս Սուվարյանի գիտական հրատարակությունների ցանկը, շուրջ 240 աշխատություն, որից 33-ը մեծագործություններ, ռասագրքեր, ուսումնական ձեռնարկներ: Նրա գիտահետազոտական աշխատանքի կարևորագույն արդյունքներից են արտադրության արդյունավետության և ամբողջական աշխատանքի արտադրողականության գնահատման ու կառավարման նոր մեթոդաբանության մշակումը, ռազմավարական կառավարման կարևորագույն հիմնախնդիրների նոր լուծումների, հանրային կառավարման տեսության յուրօրինակ հայեցակարգի հիմնավորումը, ՀՀ վարչատարածքային նոր բաժանման և տեղական ինքնակառավարման երկաստիճան համակարգի մշակումը, հայ կառավարչական մտքի զարգացման ընթացքի և միտումների բնութագրությունը, հանրապետության տնտեսական զարգացման վրա կրթության և գիտության ներազդեցության գնահատումը, գիտակրթական համակարգի կառավարման նոր հայեցակարգի առաջադրումը:

Յու. Սուվարյանի ղեկավարությամբ ու խմբագրմամբ լույս է տեսել «Մենեջմենթ»՝ հայերեն բուհական առա-

ՄԱՆՈՒԿ ԱՐԵՂՅԱՆԸ...

➤5 չիի թեմական դպրոցներում, 30 տարի՝ Էջմիածնի Գևորգյան ճեմարանում, Թիֆլիսի Կովկասյան և Երևանի պետական համալսարաններում: Դրան զուգընթաց Արեղյանը ծավալել է գրական-ազգային-հասարակական բեղմնավոր գործունեություն:

Շուրջ 60 տարի (1880-ականներից մինչև 1940-ական թվականների կեսերը) ծավալել է գիտահետազոտական անխոնջ գործունեություն: Ըստ արեղյանագետ Ս. Հարությունյանի՝ նրա գիտական գործունեությունը ժամանակագրական առումով բաժանվում է 2 հիմնական շրջանի. առաջինը ընդգրկում է 1886-1893 թթ., այն է՝ «Սասնա ծռեր» հերոսավեպի՝ Սրվանձտյանից հետո երկրորդ պատումի գրառումից (1886 թ.՝ Գևորգյան ճեմարանի դռնապան մոկացի Նահապետից՝ Նախտ քեռուց), 1888 թ. Շուշիում իր «Նմուշներ» խորագրով բանաստեղծությունների գրքի հրատարակումից, 1889 թ. «Դավիթ և Միեր» պատումի տպագրումից, 1892 թ. Գոգոլի «Տարաս Բուլբան» թարգմանաբար հայերեն լույս ընծայելուց մինչև Եվրոպա մեկնելը: Երկրորդ շրջանը ընդգրկում է 1896-1897թթ., այն է՝ «Գրական դպրոցներ» աշխատության տպագրությունից մինչև արգասավոր կյանքի ավարտը: Գիտական գործունեության երկրորդ շրջանում նա հանդես է գալիս իբրև՝ ա) բանագետ և առասպելագետ, բ) գրականության տեսաբան ու պատմաբան, գ) լեզվաբան քերականագետ ու տերմինաշինարար բառարանագիր, դ) հայ տաղաչափության գիտական համակարգող ու տեսաբան (թերթի էջե-

րի սղության պատճառով չենք թվարկում վերոհիշյալ ասպարեզներում նրա գիտական աշխատանքները):

1921 թ. Հայաստանի լուսժողովոմի հանձնարարությամբ Ս. Արեղյանը պատրաստում է հայոց լեզվի ուղղագրության ռեֆորմի նախագիծը, որի հիման վրա էլ և ժողովուրդի 1922 թ. հրապարակում է նոր ուղղագրության դեկրետը՝ նպատակ ունենալով դյուրացնել մասսայական ուսուցման գործը:

Մեծանուն գիտնականի գիտահետազոտական աշխատանքը հատկապես արգասավոր է եղել կյանքի վերջին 2 տասնամյակներին, երբ ի հայտ է եկել գիտամեկավարական կազմակերպչի նրա անուրանալի ծիրը: Ս. Արեղյանը 1923-1925 թթ. վարել է Երևանի պետական համալսարանի պատմագրական ֆակուլտետի ղեկանի պաշտոնը: 1925-1930 թթ. եղել է ՀԽՍՀ Գիտության և արվեստի ինստիտուտի խորհրդի նախագահը: Վերջինս, փաստորեն, մեզանում եղել է հայգիտական առաջին կենտրոնը՝ իր բաժանմունքներով: Ս. Արեղյանը աչքերի հիվանդության պատճառով 1931 թ. հրաժարվել է Երևանի պետական համալսարանում դասավանդելուց և անցել կենսաթոշակի: 1931-1944 թթ. Ս. Արեղյանը եղել է Հայաստանի Կուլտուրայի պատմության, Պատմության և գրականության ինստիտուտների նախագահության անդամ, ԽՍՀՄ ԳԱ հայկական մասնաճյուղի գրականության և լեզվի ինստիտուտի գիտական խորհրդի անդամ, Գիտությունների ակադեմիայի գրականության ինստիտուտի հիմնադրական և ժողովրդական բանահի-

յուսության բաժնի վարիչ, ավագ գիտական աշխատակից: Ի դեպ, 1932 թ. նա ընտրվում է Հայաստանի Կենտգործկոմի նախագահությանն առընթեր կազմված ՀԽՍՀ բնակավայրերի անուկների ճշգրտման և ձևավորման հանրապետական հանձնաժողովի նախագահ և տերմինաբանական հանձնաժողովի անդամ: Վստահորեն կարելի է ասել, որ նրան է պատկանում «Սասունցի Դավիթ» էպոսի համահավաք տեքստի պատրաստման և 1939 թ. էպոսի 1000-ամյա հոբելյանի անցկացման գաղափարը: Հարկ է նշել, որ Հայաստանում չի եղել որևէ կարևոր մշակութային միջոցառում, որին օժանդակած ու մասնակցած չլիի Ս. Արեղյանը:

Իր գիտական, հասարակական-մանկավարժական երկարամյա գործունեության համար Արեղյանը գնահատվել ու մեծարվել է խորհրդային Հայաստանի կառավարության կողմից: 1925-1931 թթ. նա ընտրվել է Հայաստանի և Անդրկովկասի Կենտրոնական Գործադիր կոմիտեների անդամ: 1935 թ. նրան շնորհվել է գիտության վաստակավոր գործչի կոչում և հասարակական գիտությունների դոկտորի աստիճան՝ առանց դիսերտացիայի պաշտպանության (հրապարակված գիտական աշխատությունների հիման վրա): 1940 թ. Ս.Արեղյանը պարգևատրվել է ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության պատվոգրով:

Ռազմաճակատում անհայտ կորած որդու վիշտը, պատերազմական ծանր օրերը, վատթարացող առողջությունը գիտության «հսկա կաղնու» հասցնում են մահվան դուռ. մեծանուն գիտնականն ու քաղաքացին 1944 թ. սեպտեմբերի 25-ին 79 տարեկան հասակում կնքում է իր մահկանացուն: Հուղարկավորությունը

կատարվում է Գիտությունների ակադեմիայի միստերի դահլիճից՝ հոկտեմբերի 1-ին: Կառավարության որոշմամբ նրան թաղում են Երևանի քաղաքային պանթեոնում:

... Մեծանուն գիտնականի հայրենասիրությունը, լավատեսությունը, քաղաքական հեռատեսությունը և քաղաքացիական ազնվությունը, հարազատ ժողովրդի իղծերն ու ակնկալիքները, նրա քննադատական հատու խոսքն առանձնապես մեծ հնչեղություն ստացան հայոց պետականության վերականգնման և այդ առնչությամբ ժամանակի մտավորականության պահվածքի մասին, վրաց կառավարության վարած հակահայկական քաղաքականության դեմ գրած և լայն հանրությանն անձանոթ գործերում: Վերջերս մենք հրապարակել ենք (ՊԲՀ-ում և «Գիտություն» թերթում) այդ շարքից «Մանուկ Հայաստանը», «Հայեր և վրացիներ» հոդվածաշարքերը և «Լուռի» պատմական ակնարկից մի հատված: Վերջիններս առաջիկայում կիրառական կենցաղային առաջնությունը՝ «Մանուկ Արեղյանի հրապարակախոսական ժառանգությունից (1918-1919 թթ.)» խորագրի ներքո:

Վեր հանելով մեծ հայագետի, քաղաքացու և հայրենասերի տիտանական կերպարը՝ Ավետիք Իսահակյանը Մանուկ Արեղյանի թաղման արարողության ժամանակ արտասանած իր հրաժեշտի խոսքում նկատել է, որ առանց նրա «անկարելի է պատկերացնել մեր կուլտուրական կյանքը»:

Անուշավան ԶԱՔԱՐՅԱՆ
«Պատմաբանասիրական հանդեսի» գլխավոր խմբագրի տեղակալ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր

ՀՀ ԳԱՍ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՅԱՆ ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ ՀԱՆՐԱԳԻՏԱՐԱՆ

Ներկայացնում է ՀՀ ԳԱՍ սփյուռքի բաժինը

Քիմիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Ռուսաստանի ԳԱ թղթակից անդամ, ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ Վիլեն Վաղարշի Ազատյանը ծնվել է 1931 թվականի մարտի 25-ին Երևանում: Սովորել է Երևանի թիվ 29 միջնակարգ դպրոցում, որը այժմ վերակոչվել է Արագու անվան: Այս դպրոցում մեծ ուշադրություն էին դարձնում հատկապես մայրենի լեզու և մաթեմատիկա առարկաներին:

Հայրը՝ Վաղարշ Ազատյանը, քիմիկոս էր. եղել է ԵՊՀ քիմիայի ֆակուլտետի առաջին դեկանը, գիտությունների ակադեմիայի քիմիական ինստիտուտի տնօրենը: Մայրը՝ Աննա Դավթյանը, զրականության մասնագետ էր, որը ցավով մահացավ շատ երիտասարդ տարիքում:

Վիլենին առավելապես հետաքրքրում էր ֆիզիկայի այն բնագավառները, որոնք հարում են քիմիային. օրինակ՝ քիմիական ռեակցիաների արագությունը կամ թե ինչպես է մի նյութը փոխակերպվում այլ նյութի. այս ամենը նա համարում էր քիմիայի հիմնական մասը: 1949թ. Վիլեն Ազատյանը ընդունվում է ԵՊՀ-ի քիմիայի ֆակուլտետ, սակայն մի քանի ամիս անց մեկնում է Մոսկվա՝ Լոմոնոսովի անվան պետական համալսարան, վերահանձնում քննությունները և շարունակում կրթությունը այնտեղ: Երկրորդ կուրսից հետո նա ա-

Վիլեն Վաղարշի Ազատյան

ռանց վարձատրության սկսեց աշխատել քիմիայի ֆակուլտետի ամբիոնում, որի ղեկավարն էր հետազոտյում Նոբելյան մրցանակի դափնեկիր, ակադեմիկոս Ն.Ն.Սեմյոնովը: Վիլեն Ազատյանը 1954թ. ընդունվեց քիմիական ֆիզիկայի ինստիտուտի ասպիրանտուրան: Նրա գիտական ղեկավարն էր ակադեմիկոս Վոյեվոդսկին, որը աշխարհում առավելապես հայտնի է որպես քիմիայում էլեկտրոնային պարամագնիսական ռեզոնանսի մեթոդի հիմնադիր և քիմիական կինետիկայում ամենաաչքի ընկնող մասնագետներից մեկն էր:

Գիտական մի շարք ուսումնասիրություններից և փորձարկումներից հետո 1963թ. Վիլեն Ազատյանը պաշտպանեց գիտական թեզը «Թթվածնի և ջրածնի ատոմների դերը այրման պրոցեսում» թեմայով: Զուգահեռաբար նա զարգացրեց «Ադիաբատիկ սեղմման» մեթոդը, որով ցույց էր տալիս, որ այս պրոցեսը ո՛չ ջերմություն է կլանում, ո՛չ էլ ջերմություն տալիս:

Թեկնածուական ատենախոսության պաշտպանությունից հետո Վ. Այվազյանը, որպես իրավիշյալ դասախոս, դասավանդել է Երևանի պետական համալսարանի քիմիական ֆակուլտետում, և ապա աշխատանքի անցնում ԽՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի քիմիա-

կան ֆիզիկայի ինստիտուտում, որպես գիտաշխատող: Վ. Այվազյանը սկսեց հետազոտությունների մոր ոլորտներ հայտնաբերել, որն էլ հանգեցրեց դոկտորական ատենախոսության՝ «Շղթայական ռեակցիաների մոր օրինաչափությունները և տեսության մոր ասպարեզները» թեմայով:

1990-ական թվականներից Վ.Ազատյանը սկսեց դասավանդել նաև Մոսկվայի համալսարանում: Դասավանդելու զուգահեռ, նա այս տարիներին պատրաստել է քիմիկոսների մի մեծ խումբ, որոնցից 25-ը պաշտպանել են թեկնածուական ատենախոսություն, իսկ վեցը՝ դոկտորական: Յոթ հայ քիմիկոսներ թեկնածուական ատենախոսությունները պաշտպանել են Ազատյանի ղեկավարությամբ:

Այսօր Վիլեն Ազատյանն աշխատում և իր փորձն է փոխանցում երիտասարդ գիտնականներին Ռուսաստանի գիտությունների ակադեմիայի կառուցվածքային մակրոկինետիկայի և նյութաբանության ինստիտուտի շղթայական հետերաֆագ պրոցեսների լաբորատորիայում, որպես բաժնի վարիչ: Համատեղության կարգով աշխատում է նաև Արտակարգ իրավիճակների մախարարությունում, որն իր ենթակայության տակ

ունի մեկ գիտական ինստիտուտ, որտեղ էլ Վիլեն Ազատյանը աշխատում է որպես խորհրդական՝ այրման պրոցեսների հարցերով:

Վիլեն Ազատյանը երեք մենագրության, որից երկուսը տպագրվել է արտերկրում՝ մեկը՝ Անգլիայում, մյուսը՝ Գերմանիայում, և 500 հոդվածների հեղինակ է, որոնցից 35-ը հայտնագործություններ են և արտոնագրվել են: Ի դեպ, այդ գյուտերը արդեն ներդրվել են և այսօր կիրառման մեջ են: Օրինակ՝ նրա գյուտերից մեկը մեծ հաջողությամբ փորձարկվեց Կեմերովյի մարզում. այն կոչված է կասեցնել մեթանի պայթյունը ածխահանքերում, որը մեծ թվով զոհերի պատճառ է դառնում: Վիլեն Ազատյանը մշակեց մի տեսություն և մեթոդ, ըստ որի հորատման ժամանակ ավելացվում է նյութ, որը կանխում է այրումը և պայթյունը: Փորձարկման արդյունքները ուսումնասիրվեցին նաև Մոսկվայում, գրանցվեց որպես մեծ նվաճում գիտության ոլորտում, և այն արդեն կիրառության մեջ է:

Բարձր գնահատելով հայազգի պրոֆեսորի ավանդը քիմիական ֆիզիկայի բնագավառում՝ 2000թ. ՌԴ գիտությունների ակադեմիան Վիլեն Ազատյանին ընտրեց թղթակից անդամ:

Վիլեն Ազատյանը հետազոտական աշխատանքներ և դասախոսություններ է կարդացել Գերմանիայի Մաքս Պլանկ ինստիտուտում, Շտուդգարդում, Յելդերբերգում, Հունգարիայում, Մեծ Բրիտանիայում, որտեղ 2000թ. ստացել է միջազգային մրցանակ «հիդրեների կանխման» համար: Այսօր մեծանուն գիտնականը ուսումնասիրություններ է կատարում օդաչարիկների ոլորտում, որի նպատակը պայթյունների կանխումն է:

Հաշվի առնելով Վիլեն Ազատյանի գիտական, մանկավարժական մեծ վաստակը, ինչպես նաև մայր հայրենիքի հետ սերտ կապերը՝ ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիան 2008 թվականին նրան ընտրեց ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ:

Վիլեն Ազատյանի դուստրը՝ Կարինե Ազատյանը, թեկուզ և Հայաստանից հեռու, սակայն դաստիարակվել է իբրև իսկական հայուհի և այսօր Մոսկվայի առաջնակարգ հիվանդանոցներից մեկում աշխատում է որպես սրտաբան: Վիլեն Ազատյանը ակտիվ է նաև հասարակական ոլորտում. նա Մոսկվայի հայ համայնքի կոմիտեի անդամ է, սակայն ցավով արձանագրում է, որ այսօր այդ կոմիտեն ի գործու չէ իրականացնել լուրջ խնդիրներ:

Վիլեն Ազատյանն այսօր էլ սերտ կապեր է պահպանում ՀՀ ԳԱԱ քիմիական ֆիզիկայի ինստիտուտի հետ, որի հետ ունի համագործակցության խորացման պայմանագիր:

Գոհար ԻՍԿԱՆԴԱՐՅԱՆ

պ.գ.թ., դոցենտ, ՀՀ ԳԱԱ սփյուռքի բաժնի գիտքարտուղար

Պարգևներ արժանավորներին

ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգսյանի հրամանագրով Հանրապետության տոնի առթիվ ՀՀ շքանշաններով և մեդալներով պարգևատրվել է.

ՄՈՎԱՅԵՍ ԽՈՐԵՆԱՅՈՒ ՄԵՂԱԼՈՎ՝

ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի առաջատար գիտաշխատող Ժորես Դավթի ԽԱՉԱՐՅԱՆԸ,

Հանրապետության տոնի առթիվ գիտության վաստակավոր գործչի պատվավոր կոչում է շնորհվել ՀՀ ԳԱԱ բնական գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար Վիլեն Պարույրի ՀԱՎԻՅԱՆԻՆ,

Հանրապետության նախագահի մեկ այլ հրամանագրով ՀՀ նախագահի 2012 թվականի մրցանակ է շնորհվել:

Բնական գիտությունների զարգացման բնագավառում՝ Վանյա ԲԱՐՍԵՂՅԱՆԻՆ՝ «Դինամիկ համակարգերի ղեկավարման, դիտման և կոնֆլիկտային իրավիճակների ուսումնասիրություններ» գիտական հոդվածների շարքի համար:

Գրականության բնագավառում՝ Հենրիկ ԵՂՈՅԱՆԻՆ՝ «Կանգ առ, ես այստեղ եմ» բանաստեղծությունների ժողովածուի համար:

ԵՎ ՆՈՐԻՑ ԸՈՒՆԻՍ, ԵՎ ՆՈՐԻՑ ԱՐԵՎ

Արևաշող տոն էր կազմակերպել մեր մանուկների համար Գիտությունների ազգային ակադեմիայի միացյալ արիմիոթենական կոմիտեն:

Մեր բազմազբաղ օրերում Երկրաբանական գիտությունների ինստիտուտի արհմիության կոմիտեի աշխատակիցներ Շուշան Ջաքարյանի և Շուշան Գյուլնազարյանի ջանքերով իրականացված այդ զվարթ տոնը մեծ ուրախություն պարգևեց ոչ միայն երեխաներին, այլ նաև ծնողներին ու հյուրերին:

Ինստիտուտի դահլիճում ցուցադրվեցին մեր շնորհալի մանուկների նկարները, որոնցից յուրաքանչյուրը մի ուրույն աշխարհընկալում էր՝ գունեղ, պատկերավոր, անկրկնելի: Մեր փոքրիկ նկարիչները իրենց ընծայված գունավոր կավիճներով նկարազարդեցին նաև Գիտությունների ակադեմիայի բակը: Մանուկների պաշտպանության օրվան նվիրված տոնակատարության շրջանակում երեխաներն այցելեցին նաև Երկրաբանական թանգարան, որտեղ ծանոթացան հարուստ և տպավորիչ հավաքածուին: Այստեղ մանուկները դիտեցին հետաքրքրաշարժ մի ֆիլմ, որը պատմում էր կենդանական աշխարհի առանձին ներկայացուցիչների և դրանց սովորությունների մասին:

Տոնը շարունակվեց Երկրաբանության ինստիտուտի դահլիճում, որը վերածվել էր մանկական պատկերասրահի: Բարի խոսքերն ու մաղթանքները, երգն ու ծիծաղը ջերմացրին մերկաների միտքն ու հոգին: Այդ օրը ժպտում էին երկինքն ու արևը, երգում ու պարում էին մեր մանուկները:

Եվ այսպիսով, թող լինի միշտ արևը,

թող լինի միշտ երկինքը, և թող միշտ անցկացվեն նման միջոցառումներ, որոնք դրական լիցք են հաղորդում՝ ապրելու, աշխատելու և արարելու:

Մեր խորին երախտագիտությունն ենք հայտնում այս գեղեցիկ տոնը կազմակերպողներին:

ԳԱՅԱՆԵ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիան դարձել է Համաեվրոպական ակադեմիաների (ALLEA) անդամ

ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիան դարձել է Համաեվրոպական ակադեմիաների(ALLEA) անդամ: (ALLEA)-ն հիմնադրվել է 1994 թվականին, գիտությունների ազգային ակադեմիաների ֆեդերացիա է, որը միավորում է 40 եվրոպական երկիր: (ALLEA)-ի անդամ կազմակերպությունները գիտնականների և հետազոտողների ինքնակառավարվող միավորումներ են, ինչպիսիք են գիտական հիմնադրամները, հետազոտական ինստիտուտները, նորարարական կենտրոնները և գիտական ընկերությունները:

(ALLEA)-ին անդամակցելը հայ գիտնականների համար նոր հնարավորություններ կընձեռի գիտական փոխանակման, միջազգային հեռանկարային ծրագրերում ընդգրկվելու առումով:

Զահուկյանական ընթերցումներ

ՀՀ ԳԱԱ Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտում իր աշխատանքներն ավարտեց «Զահուկյանական ընթերցումներ» ամենամյա հանրապետական գիտական նստաշրջանը, որը մեկնարկել էր մայիսի 22-ին և այս անգամ նվիրված էր ՀՀ ԳԱԱ հիմնադրման 70-ամյակին:

Լեզվի ինստիտուտի տնօրեն Վ.Կատվայանի գնահատմամբ՝ նստաշրջանի ընթացքում ծավալված աշխույժ քննարկումները, զեկուցումներում հնչած հարցադրումները և կատարված եզրահանգումները իրենց նպաստը կբերեն հայ լեզվաբանական մտքի զարգացմանը:

Չեքիաթը հավերժական գրական տեսակ է, ինչպես հավերժական է մարդու երազելու հատկությունը: Խորհրդային տարիներին ժողովրդական բանահյուսության նկատմամբ շատ ճիշտ քաղաքականություն էր մշակված: Դրա լավագույն դրսևորումներից էին «Սասնա ծռերի» տարբեր պատումների հրապարակումները, 1939-ին «Սասունցի Դավիթ» էպոսի համահավաք բնագրի լույս աշխարհ գալը ու նրա ստեղծման 1000-հոբելյանի նշումը, 1959-ից ՀՀ ԳԱԱ ջանքերով «Հայ ժողովրդական հեքիաթներ» խորագիրը կրող սովորական հատորների լույսընծայումը և բանահյուսական այլ տեսակները պարունակող ժողովածուների հանդես

գավառը՝ բանահյուսական նյութեր հավաքելու, Մոկսի բարբառը ուսումնասիրելու: Իր գիտական ղեկավարին՝ Ն.Մառին, ուղղված նամակներից մեկում նա գրում է. «Իմիջիայլոց ասեն, որ Մոկսը բավականին վայրի անկյուն է: Երեկ չէ առաջին օրը՝ ցերեկվա ժամը 3-ին, «քաղաքային» բնակության շրջագծում աչքիս առաջ կրակոցով սպանեցին մեծ արջի, իսկ երեք օր առաջ մի փոքր ավելի հեռու՝ երեքին: Վատ չի»:

Օրբելու այս վկայությունն ապացուցում է Մոկսի հայերի քաջությունը. նրանց երևակայության արդյունքն էլ այն վեց հեքիաթներն են, որ Օրբելին գրառել է, և դրանք առկա են ներկա XVII հատորում:

ԱԵԼԻՏԱ ԴՈԼՈՒԽԱՆՅԱՆ

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԵՔԻԱԹՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱԿԱՆ XVII ՀԱՏՈՐԸ

գալը: «Հայ ժողովրդական հեքիաթներ» ժողովածուի առաջին հատորը խմբագրել է ԽՍՀՄ ԳԱ ակադեմիկոս Յոսեփ Օրբելին: Այդ հատորի նախաբանում կարդում ենք. «Ներկա հրատարակությունը խթան կհանդիսանա հայկական հեքիաթների բազմակողմանի ուսումնասիրության համար, ինչպես նաև հարուստ նյութ կընձեռի ազգագրության, պատմության, լեզվաբանության և մի շարք այլ բնագավառների հետազոտողներին»:

Այժմ ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտը հրատարակել է «Հայ ժողովրդական հեքիաթների» XVII հատորը, որում զետեղված են պատմական Հայաստանի Մոկս գավառի հեքիաթները: Հատորը կազմել, առաջաբանը շարադրել և տպագրության է պատրաստել Թամար Հայրապետյանը: Խմբագիրն է վաստակաշատ բանագետ Ա.Ղազիյանը:

Մոկսի հեքիաթների նոր հավաքածուն առնչություն ունի պատմական երևելի դեմքերի հետ: Գիտական այս հրատարակությունը կապվում է Յոսեփ Օրբելու, Երվանդ Լալայանի անունների հետ: Նոր հատորում տեղ են գտել «Էմինեան ազգագրական ժողովածուի» 1901, 1902 թվականներին լույս տեսած Բ, Գ հատորների՝ Սարգիս Հայկունու գրառած հետևյալ հեքիաթները՝ «Լավը Գյուլստան», «Լուսավոր մորթ», «Խոճա Հյուսեփի Գառնիկ տղեն», «Մարդ և օձ», «Ֆալիզ»:

1911-1912 թթ. Նիկողայոս Մառի հատուկ հանձնարարականով երիտասարդ Յոսեփ Օրբելին Սանկտ-Պետերբուրգից մեկնում է Արևմտահայաստանի Մոկս

«Էմինեան ազգագրական ժողովածուի» խմբագիր Գր.Խալաթյանցը Բ հատորի «Խմբագրի կողմից» խոսքում Սարգիս Հայկունու գրառած հեքիաթների առիթով նկատում է. «Բոլոր հեքիաթները վերին աստիճանի հետաքրքիր են, նրանցում կան հեքիաթային ընդհանուր հարստության հիմնական մոտիվները»: Այս դիտարկումը նույնությամբ կիրառելի է Թամար Հայրապետյանի կազմած ժողովածուի համար, որում առկա են թե՛ հրաշապատում և թե՛ իրապատում հեքիաթներ: Ներկա հատորում տեղ են գտել ոչ միայն Մոկս քաղաքից գրառած հեքիաթները, այլև Մոկս-Դաշտ, Մոկս-Գինեկաց, Խլաթ, Լոճեշ քաղաքների և հարակից այլ բնակավայրերի հեքիաթներ, որոնք ցարդ անտիպ են, և նրանց ասացողները եղել են 1915-1916թթ. եղեռնից մազապուրծ վերապրած գաղթականներ: Հեքիաթները գրառվել են Երվանդ Լալայանի բանահյուսական խմբադասված ջանքերով: Ինչպես տեսնում ենք, ոչինչ օգտակար չի կորչում. այսօր այդ հեքիաթները նոր կյանք են ստացել ու դարձել են հայ բանագետների հետաքրքրությունների առարկան:

Ինչպես խոստովանում է ժողովածուի պատրաստողը, հեքիաթների լեզուն փոփոխված չէ. պահպանվել է ասացողի բարբառային տարբերակը: Միայն Թ.Հայրապետյանը կետադրությունը հարմարեցրել է այսօրվա պահանջներին: Հեքիաթների բնագրերի անթերի ընկալմանը մեծապես նպաստում է հատորի վերջում զետեղված բառարանը: Հատորում առկա է նաև առարկայական ցանկ:

Հ Ա Յ Տ Ա Ր Ա Ր ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

ԳԱԱ Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի երիտասարդ գիտաշխատողների խորհուրդը 2013թ. սեպտեմբերի 25-26-ին կազմակերպում է երիտասարդ լեզվաբանների համաժողովական երրորդ գիտաժողովը՝ նվիրված լեզվի ինստիտուտի հիմնադրման 70-ամյակին:

Գիտաժողովը թեմատիկ սահմանափակում չունի, կարող են մասնակցել մինչև 35 տարեկան լեզվաբաններ գիտակրթական տարբեր հաստատություններից: Գիտաժողովին մասնակցելու համար զեկուցումների էլեկտրոնային տարբերակը պետք է ուղարկել tigran.sirunyan@yahoo.com էլ. փոստին կամ փոխանցել ինստիտուտի երիտասարդ գիտաշխատողների խորհրդի նախագահ Տիգրան Սիրունյանին: Հայտագրման վերջնաժամկետը ս.թ. սեպտեմբերի 10-ն է:

Ձեկուցման տեխնիկական չափանիշները հետևյալն են. ծավալը՝ մինչև 10 էջ, տառատեսակը՝ Arial Armenian, այլ լեզուների դեպքում՝ Times New Roman, տառաչափը՝ 12, տողերի միջակայքը՝ 1,5, լուսանքները՝ ձախից՝ 3, աջից՝ 1 սմ, հղումները՝ տողատակում: Ձեկուցումը ներկայացնելու համար տրամադրվելու է մինչև 15 րոպե: Գիտական աստիճան չունեցող մասնակիցները պետք է ներկայացնեն երաշխավորագիր գիտական ղեկավարի կողմից կամ գիտակրթական հաստատությունից:

Խմբագրական խորհրդի հավանության արժանացած զեկուցումները կտպագրվեն երիտասարդ լեզվաբանների գիտաժողովի զեկուցումների ժողովածուում:

ԳԱԱ Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի երիտասարդ գիտաշխատողների խորհուրդ

Հայրապարություն

ՀՀ ԳԱԱ մոլեկուլային կենսաբանության ինստիտուտը հայտարարում է մրցույթ «Մոլեկուլային և կիրառական կենսաբանության» բաժնի ղեկավարի, «Բջջաբանության» գիտական խմբի ղեկավարի և «ԳԶՕ-ների և միկոտոքսինների փորձարկման» լաբորատորիայի վարիչի թափուր տեղերի համար:

Ամերաժեշտ փաստաթղթերը, հայտարարության օրվանից մեկ ամսվա ընթացքում, պետք է ներկայացնել հետևյալ հասցեով՝ Երևան, Հասրաթյան 7. Էլեմախոս 28-16-26:

հեքիաթում եղած խորհրդանիշների ընկալումը, ժամանակային-տարածական խնդիրների հասկացումը, գուտ ազգային կամ թափառող սյուժե ունենալը և այլն, և այլն: Որոշ մարդկանց թվում է, թե հրաշապատում հեքիաթներն այսօր չունեն այն զեղազիտական պահանջը, ինչ ունեին շատ դարեր առաջ: Մեր օրերում հրաշապատում հեքիաթների իսկական արտադրամաս է ամերիկյան Հոլիվուդը, որի մարտաֆիլմերն այսօրվա հրաշապատում հեքիաթներն են՝ գլխավոր խիզախ հերոսի մեռնելու և կենդանանալու հրաշքով:

Հեքիաթի էությունը գուցե ամենից ճշգրիտ բնորոշել է Յոսի. Թունմայանը «Իմ ընկեր Նեսոն» պատմվածքում. «Մի ընկեր ունեինք, անունը Նեսոն: Է՛նքան հեքիաթ գիտեր, Է՛նքան հեքիաթ գիտեր, ոչ ծեր ուներ, ոչ տուտը:

Ամառվա լուսնյակ գիշերները մեր դռան գերանների վրա շուրջ-բոլոր նստոտուն էինք, իհարկե պղնձում Նեսոյի՝ ոգևորությունից գեղեցկացած դեմքին: Ու պատմում էր նա Հուրի փերիներից,

Ջմրուխտ Ղուշից, Լիս ու Մուր Ձախարհից...»:

«Հայ ժողովրդական հեքիաթների» XVII հատորում տեսնում ենք արդեն շատ հայտնի հեքիաթների նոր տարբերակներ: Դրանցից մեկը, օրինակ, Յոսեփ Օրբելու գրառած «Երկու ախպեր» հեքիաթն է, որ իր այլ տարբերակներում կոչվում է «Էրոն ու Տերոն» և Հովհ.Թունմայանի գրչի տակ դարձել է հանրահայտ «Տերն ու ծառան»: Թունմայանն իր ծեռքի տակ եղած տարբերակն այնքան վարպետորեն է մշակել, որ նրանից լիովին դուրս են մնացել հեքիաթին որոշ գեղեկություն հաղորդող հատվածները:

Մարդկանց անխելություն և անհեթեթ արարքների մասին է պատմում «Գյեծ մարթ ու կընըկ» հեքիաթը, որն իր անհեթեթությամբ հիշեցնում է շատերին հայտնի «Կիկոսը» կամ «Բարիկենդանը»:

Տարբեր ժողովուրդների մոտ տարածված հեքիաթներից է «Լեբկար կընըկ»-ը: Այս հեքիաթն առկա է նաև արևելյան ժողովուրդների մոտ: Հեքիաթում պատմվում է ամուսնուն դավաճանող կնոջ հնարագիտության մասին, որն ամուսնու բերած սազը եփում է և ամուսնուն խաբելով, մատուցում իր սիրելեանին՝ մի քանի անգամ հիմարացնելով ամուսնուն: Հեքիաթում, ինչպես Էրազմ Ռոտերդամցին կասեր, ժողովուրդն ամուսն է հիմարության գովքը:

XVII հատորի նախաբանում Թամար Հայրապետյանը դրել է փոքրիկ պատմական ակնարկ Մեծ Հայքի Մոկս գավառի մասին: Աշխարհագրական այն տարածքը, որ նա ներկայացնում է, առկա է նաև 1818 թվականին Փարիզում Սեն-Մարտենի հրատարակած «Հիշատակարաններ Հայաստանի պատմության և աշխարհագրության» գրքի 174-րդ էջում:

«Հայ ժողովրդական հեքիաթների» XVII հատորը լույս է ընծայել ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչությունը, գրախոսներն են բանասիրական գիտությունների դոկտոր Վ.Սվազյանը և բանասիրական գիտությունների թեկնածու Ե.Ջաքարյանը:

Այս կարևոր գիրքը պատիվ է բերում ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտին:

«Գիտություն»

Գլխավոր խմբագիր՝
Ա. ՏԵՐ-ԳԱՐԻԵԼՅԱՆ

Երևան-19, Մարշալ Բաղրամյան
24թ, հեռ. 56-80-14: Դասիչ՝ 69268,
գրանցման վկայական՝ 448:
Ստորագրված է տպագրության՝
23. 06. 2013 թ.: Տպաքանակը՝ 500:

"ГИТУЙОН" ("Hayka") gazeta HAH PA